

УДК 811.161'373.612.2

ХУДОЖНЯ МЕТАФОРА ЯК ДЖЕРЕЛО ФОРМУВАННЯ СИНОНІМІЧНИХ ЗАСОБІВ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

Гуцуляк Т. Є.

У статті на матеріалі образно вжитих іменників, засвідчених “Словником української мови”, проаналізовано формування груп синонімічних метафоричних одиниць. Встановлено закріплення образних синонімічних засобів для позначення реалій таких понятійних сфер, як “Природа” та “Людина”. Образно-метафоричне сприйняття елементів дійсності відображає схожі процеси зближення понять на основі тих самих метафоричних моделей, а подекуди передає національну специфіку світосприйняття.

Ключові слова: синонімія, художня метафора, образна метафора, метафорична парадигма.

В статье на материале образно употребленных существительных, засвидетельствованных “Словарем украинского языка”, проанализировано формирование групп синонимических метафорических единиц. Установлено закрепление образных синонимических средств, обозначающих реалии таких понятийных сфер, как “Природа” и “Человек”. Образно-метафорическое восприятие элементов действительности отображает похожие процессы сближения понятий на основе тех же метафорических моделей, а в некоторых случаях представляет национальную специфику мировосприятия.

Ключевые слова: синонимия, художественная метафора, образная метафора, метафорическая парадигма.

In article the formation of groups of synonymous metaphorical units is analyzed on the example of figuratively used nouns, certified by the “Dictionary of Ukrainian language”. Connection of figurative synonymous means for realities designation for such conceptual spheres as “Nature” and “Human” is set. Figurative and metaphorical perception of the reality reflects similar processes of convergence concepts on the basis of the metaphorical models and transfers the national specificity of the world.

Key words: synonymy, artistic metaphor, figurative metaphor, metaphorical paradigm.

Одним із засобів пізнання та сприйняття реалій навколишнього світу є процес метафоризації, пов'язаний із мисленнєвим і як наслідок мовним відтворенням об'єктів однієї понятійної сфери через зв'язок з іншою понятійною сферою. Сучасна лінгвістика, завдяки розвитку в її межах психологічних, когнітивних напрямків дослідження мовних одиниць, закріпила за метафорою статус головного засобу концептуальної системи людини, а саме – вербалізованого способу засвоєння знань про світ і як результат цього – найпродуктивнішого джерела поповнення мовного інвентарю.

Завдяки своїй когнітивно-мовній природі метафора є одним із невід'ємних виражальних засобів художнього тексту. Вона репрезентує асоціативно-образне сприйняття предмета чи явища позамовної дійсності, яке вже або закріпилося в мовній системі як переносне значення слова, або належить до індивідуальної мовно-пізнавальної діяльності автора художнього тексту і представлене оказіональними мовними одиницями. Окрім того, метафора забезпечує важливу **текстотвірну функцію**, а саме: метафоричні мовні утворення мають здатність вступати в синонімічні відношення з іншими мовними одиницями, – і в такий спосіб забезпечують єдність теми твору й цілісність художнього тексту. Про метафору як джерело формування синонімічних засобів мови зазначає й Н. Арутюнова. Дослідниця виділяє чотири типи метафор: 1) номінативні; 2) образні; 3) когнітивні; 4) генералізуючі (кінцевий результат когнітивних метафор) – і закріплює за образними метафорами функцію розвитку фігуральних значень та синонімічних засобів мови. Н. Арутюнова вважає, що в усіх випадках метафора рано чи пізно зникає. Найдовше зберігається образна і дещо слабшу стійкість виявляє когнітивна метафора [2,

с. 168–169]. Образну, або образно-художньою метафору, як один із типів метафор виділяє й В. Телія, визначаючи її засобом для представлення об'єкта як сутності художньо вибудованого світу [9, с. 190].

Образні (або індивідуально-авторські) метафори пропонуємо позначати терміном **художні метафори**. Послугуючись слідом за Г. Складяревською поняттям “художня метафора”, вважаємо, що цей термін є найбільш придатним для одиниць такого типу, оскільки його зміст охоплює усі притаманні їм властивості – індивідуальний і творчий характер, віднесеність до стилю якогось автора, а також приналежність до певного виду тропів [10, с. 24]. На нашу думку, художня метафора, будучи витвором конкретного індивіда (автора художнього твору), усе-таки залишається здобутком національної мови, оскільки письменник, попри індивідуальне сприйняття, ситуації так чи інакше залежний від тих мовних засобів, які він обирає. Отже, **художню метафору** будемо розуміти як таке мовне явище, що є результатом пізнавально-мовленнєвої діяльності людини і якому притаманна властивість відображати і зберігати національно-культурну інформацію. Такий термін використовує й Л. Кравець і розглядає художню метафору як окремий варіант концептуалізації позамовної дійсності, який виформувався внаслідок взаємодії індивідуального й загальнонародного, емоційного і раціонального чинників у свідомості письменника [6, с. 49]. Особливою й визначальною ознакою цієї метафори є те, що її результатом виступає не нове значення, а новий образ уже відомого поняття, який виконує насамперед естетичну й експресивну функції, а також комунікативну та інформативну.

Властивість художньої метафори формувати іншу (нову) назву вже відомого поняття, яке закріпило в мові свою традиційну номінацію, забезпечує її здатність вступати в семантичні парадигматичні відношення з іншими назвами того-таки поняття, зокрема й з метафоричними. Є. Некрасова вважає, що розвивати семантичну двоплановість може кожне лексично значуще слово поза будь-якими категорійними обмеженнями, тому немає принципової відмінності в механізмах утворення загальномовної та художньої метафор [7, с. 89, 109]. До того ж, як підтверджують дослідження А. Шумілової, кожна лексична одиниця містить енергетичну здатність до синонімізації і реалізує ці властивості в певній мовленнєвій ситуації [14].

Грузинська дослідниця Ж. Вардзелашвілі виділяє **синонімічні метафоричні ряди**, що утворюються внаслідок частого метафоризування тих самих реалій [3]. Назване мовне явище певною мірою співвідноситься із запропонованим нами поняттям *метафоричної парадигми* [5] та поняттям *парадигми образу*, що детально описала на матеріалі російського поетичного мовлення Н. Павлович. **Метафоричну парадигму** розуміємо як сукупність похідних метафор, які з'являються і функціонують на різних етапах розвитку мови (або на якомусь синхронному зрізі) і в більшості випадків супроводжуються певними змінами форми та змісту, за яких так чи інакше виявляється позасвідоме намагання мовців відновити забуту внутрішню форму базової метафори (тобто асоціативно-образної схеми чи метафоричної моделі). Н. Павлович застосовує поняття **образної парадигми** для позначення “ряду синонімічних образів, які виникають на основі певного семантичного інваріанта”, беручи за матеріал російську поезію XVIII–XX ст. [8, с. XXVIII–XXIX]. Процес формування образних парадигм, або семантичних моделей, представлено як виведення семантичного інваріанта на основі аналізу всіх можливих варіантів мовного вираження того самого поетичного образу.

Таким чином художня метафора як результат мовленнєвої творчої діяльності мовця слугує джерелом розвитку й поповнення метафоричних парадигм, у межах яких формуються й групи синонімічних одиниць. Зарахування певних метафоричних утворень до синонімічних груп відбувається на основі кількох критеріїв: 1) відображення однакових предметно-понятійних зв'язків з реалією дійсності; 2) спільні синтагматичні зв'язки у контексті, тобто однакова сполучуваність; 3) взаємозамінність на семантичній основі. Названі критерії певною мірою притаманні всім синонімам, проте в різних типах лексичних одиниць (з прямим лексичним значенням, переносним чи фразеологічно зв'язаним) виявляються своєрідно. Так, Ю. Апресян доводить, що розвиток переносних і фразеологічно пов'язаних значень слів – це один із процесів, який породжує семантично точні синоніми. Дослідник виділяє синонімію переносних значень (напр.: *влететь* – *достатся* – *нагореть* – *попасть*

(от отца)), формування якої пов'язане передусім з процесами метафоричного перенесення, оскільки одним із найпоширеніших механізмів метафоризації значення є втрата ним диференційних компонентів [1, с. 226]. Це у свою чергу підтверджує думку Д. Шмельова, що синонімами є не загалом слова, а слова з конкретними значеннями, що виявляються в типових контекстах їх вживання [13, с. 128]. Щодо однакової семантичної та морфолого-синтаксичної сполучуваності, то ця ознака характерна для синонімів з вільними прямими значеннями [1, с. 231]. Проте кожен синонім, за словами Ю. Шевельова, має свої "улюблені" сполучення з іншими лексичними одиницями, тобто характеризується своїми контекстовими ланцюгами. На думку мовознавця, своєрідність кожної мови чи не найбільше виявляється в тому, які синоніми мова має для кожного поняття і які надає кожному з них контекстові ланцюги слів [12, с. 92–93]. Для об'єднання метафоричних образів (художніх метафор) у синонімічні групи критерій однакової чи схожої сполучуваності у метафоричних контекстах є обов'язковим. За тотожної сполучуваності, за спостереженнями Ж. Вардзелашвілі, простежуємо нейтралізацію смислових розбіжностей метафоричних синонімів і вони починають позначати те саме [3].

Сучасні вітчизняні й зарубіжні дослідження синонімів як психолінгвістичного, когнітивного, комунікативно-прагматичного, культурологічного феномена (праці А. Залевської, В. Гречко, А. Іванової, Т. Неверової, А. Шумілової, В. Діц та ін.) засвідчують згоду розглядати таке мовне явище набагато ширше, зокрема з урахуванням антропоцентричних параметрів його виникнення та особливостей функціонування в мові й мовленні. Важливою з цього погляду є праця А. Шумілової про синонімію як ментально-мовну категорію. Дослідниця вважає, що слова, які перебувають у синонімічних зв'язках у мовленні, не об'єднані лінійно, а наділені спільними, перехресними семами з членами інших синонімічних рядів. Такі синоніми утворюють замість ряду сітку, розгорнуту в систему мови за принципом поступового додавання нових сем, ця сітка може безмежно розширюватися в ході появи нових цінностей [14].

Джерельною базою запропонованого дослідження послужили матеріали одинадцятитомного "Словника української мови" (далі – СУМ), а саме образне вживання іменників, що в словниковій статті позначено астериском *Образно. Такі мовні одиниці відображають типові випадки образного вживання слів, передаючи чуттєві уявлення, асоціативно-образне сприйняття елементів дійсності, а ці процеси ґрунтуються, в основному, на метафоричних чи метонімічних механізмах зближення понять. Аналіз образного вживання іменників у художньому мовленні різних авторів дає змогу зафіксувати й виокремити в українській мові певні групи метафоричних синонімів, або метафоричні парадигми, що містять синонімічні одиниці.

Відповідно найчастіше фіксуємо закріплення синонімічних засобів для позначення реалій таких понятійних сфер, як "Природа" та "Людина".

Метафоризація світу природи засвідчує формування образних одиниць для називання небесного простору і небесних світил, атмосферних явищ (хмари, туман, мряка, сніг, блискавка, дощ та ін.), рослинного світу тощо.

Так, наприклад, для позначення атмосферного явища **хмари** в художніх текстах зафіксовано образно-метафоричні номінації: **бескиди**, **кучугури**, **лахміття**, **начоси**, **намет**, **рушники**. Наприклад:

Бескиди хмар – *Образно. *Бескиди хмар громадились на обрії* (Рибак, Помилка, 1956, 175), (СУМ, т. I, с. 163).

Кучугури хмар – *Образно. *В кучугурах хмар заплескалась сіра світанкова смуга* (Рибак, Переяслав. рада, 1948, 114), (СУМ, т. IV, с. 425).

Ляхміття хмар – *Образно. *По небу пливло ляхміття хмар* (Збанацький, Єдина, 1959, 155), (СУМ, т. IV, с. 456).

Начоси хмар – *Образно. *Далеко над степом бродили кошлаті начоси хмар* (Тютюнник, Вир, 1964, 201), (СУМ, т. V, с. 237).

Хмари нап'яли **намет** – *Над покрівлями будинків осінні ... хмари нап'яли сизий намет* (Копиленко, Дуже добре, 1937, 12), (СУМ, т. V, с. 126).

Хмарні **рушники** – *Образно. *На хмарних рушниках зоря квітки виводить* (Сосюра, I, 1957, 56), (СУМ, т. VIII, с. 919).

Асоціативно-образне сприйняття цього атмосферного явища відбувається через зв'язок з різними предметами, що своєю формою, виглядом чи розташуванням нагадують хмари: **бескиди**, **кучугури** – хмари, що схожі на гори, **кучугури**, тобто

великі, пишні; *лахміття* – з нерівними краями, нерівномірно розташовані, нагромаджені; *начоси* – про густі, пишні хмари; *намет* – про низько розташовані, що ніби нависають над чимось; *рушники* – подовгасті, витягнуті хмари. Усі ці мовні одиниці можна об'єднати в синонімічну групу на основі спільних предметно-понятійних зв'язків та однакової сполучуваності в метафоричних контекстах із лексемою **хмари** чи похідними одиницями (**хмарний**). Названі синоніми відображають водночас й індивідуально-авторське предметно-образне сприйняття атмосферного явища – і це пов'язано з вибором мовної одиниці, що метафоризується, а також засвідчують різні його прояви в реальному світі. До відома, науковці виділяють різні види хмар, зокрема баштовидні, пластівчасті, плоскі, волохаті, шаруватоподібні, хребтовидні, хвильасті, радіальні та інші. Тому розглянуті синонімічні одиниці відрізняються не тільки образним компонентом змісту, а й семантично – позначаючи різну форму й вигляд атмосферного явища. До того ж наведені приклади підтверджують висновок російської дослідниці Г. Іванової, зроблений на матеріалі публіцистичних текстів, про те, що вибір контекстуального синоніма частково пов'язаний зі здатністю синоніма позначати актуальну для певної ситуації і для певного носія мови особливість чи властивість денотата [4].

До названої групи синонімів можна додати й перифрастичний вислів **небесні засіки**: *Зрідка пролітає сніжок, тихий, пухнастий, – останні запаси вимітає із небесних своїх засіків зима* (Гончар, II, 1959, 181), (СУМ, III, с. 309). Лексема **засіки** відображає функціональну подібність між зіставлюваними поняттями – здатність зберігати щось у певній (великій) кількості, порівняймо: **засік** – відгороджене місце в коморі, зерноскховищі і т. ін. для зсипання зерна або великий і високий, звичайно нерухомий ящик з лядою для зсипання зерна, борошна (СУМ, III, с. 309).

Група синонімів на позначення **неба** – **небесна галявина, полонина, полотнище, дзвін небес**; перифрази: **дах світу, опона голуба**. Наприклад:

Галявина небесна – *Образно. *На небесних галявинах ліниво блищали зорі. Небо тут, там заволоклося хмарами* (Чендей, Вітер, 1958, 161), (СУМ, т. II, с. 22).

Небесна полонина – *Образно. *Над ними [горами] розстелилось небо, ся полонина небесна, де випасаються зорі, як білі овецьки* (Коцюбинський, II, 1955, 303), (СУМ, т. VII, с. 92).

Полотнище неба – *Образно. *На синьому полотнищі неба дівочими косами струмує віття соромливої берези* (Стельмах, т. I, 1962, с. 264), (СУМ, т. VII, с. 96).

Дзвін небес – *Образно. – *А хіба це ваш дім? – простодушно питає Михайлик, рукою широко обвівши й степ, і неозорі далі, і синій дзвін небес* (Ільченко, Козацькому роду..., 1958, с. 47), (СУМ, т. II, с. 264).

Дах світу – *Образно. *Цікаво побувать над дахом світу... Чарує велич снігових вершин* (Шеремет, Дорога, 1957, 31), (СУМ, т. II, с. 214).

Опона голуба – *Образно. *От він, степ – хвилясте сизе коло, А над ним опона голуба* (Вирган, В ролі літа, 1959, 159), (СУМ, т. V, с. 722).

Синонімічні метафоричні образи відображають сприйняття небесного простору як предмета з рівною поверхнею – *полотнище, опона*; чи як елемента ландшафту з відносно рівною поверхнею – *галявина, полонина*.

Окрім образного сприйняття небесного простору, метафоричні вислови містять і культурний компонент змісту, фіксуючи давні уявлення українців про небо. У матеріалах праці П. Чубинського “Мудрість віків” засвідчено такі відомості: “Небо – це масивний покрив, але з чого він зроблений нікому не відомо...; між небом і землею передбачено щось схоже на навіс, “полотно”, хмару...; небо – синій дах, воно створено як склепіння із невідомої речовини...” [11, с. 11]. Уявлення про небо як поле, а про місяць і зорі як пастуха та овець належать до найдавніших традиційних вірувань українського народу, що широко представлені, наприклад, у загадках: “*Поле не міряне, вівці нещитані, пастух рогатий*”, “*Толока не міряна, череда не лічена, пастух не найманий*”.

Щодо понятійної сфери “Людина”, то синонімічні групи метафорично-образних назв фіксуємо для позначення зовнішності, частин тіла, емоційного стану людини; угруповань людей; дітей та інші.

Наприклад, **зморшки** на обличчі людини – **джгутики, жолобки, затоки, карби, перекладайки**:

Джгутики – *Образно. *Обличчя в нього було плетене, як решето, все з тонких шкіряних джгутиків* (Горький, Дитинство, 1947, 110), (СУМ, т. II, с. 261).

Жолобки – *Образно. *Сльози стікали жолобками зморщок* (Стельмах, т. I, 1962, 4), (СУМ, т. II, с. 543).

Затоки – *Образно. *Вона придивлялася до кожної зморшки під очима Миколи і до сплутаного чуба між двома глибокими затоками лоба* (Копиленко, Тв., 1955, 25), (СУМ, т. III, с. 354).

Карби – *Образно. *Миттю стерлись на обличчі глибокі карби* (Гурєїв, Новели, 1951, 15), (СУМ, т. IV, с. 102).

Перекладинки – *Образно. *Пан опирає груди на білі, наче з кості виточені руки, на високому лобі одна над одною вибиваються кілька рівних перекладинок зморщок* (Стельмах, и. I, 1962, с. 92), (СУМ, т. VI, с. 195).

Входження лексем *жолобок*, *карб* у синонімічну групу відображає спільні уявлення мовців про зморшки як предмет, що утворює (має) заглибину, виїмку. Порівняймо: *жолобок* – 2. Вузька заглибина для стикання чого-небудь (СУМ, т. II, с. 543); *карб* – 1. Виїмка, рівчик, вирізьблені або витиснуті спеціальним знаряддям на поверхні чого-небудь; зарубка, рубець (СУМ, т. IV, с. 102). Лексеми *джгутик*, *затоки*, *перекладинка* відображають дещо інше асоціативно-образне сприйняття: зморшки – як предмети, що мають певне розташування (поздовжнє чи поперечне) й відповідну форму.

Для позначення *веселого, піднесеного настрою* людини фіксуємо такі метафоричні образи – *блакить*, *провесна*. Їхнє поєднання в одну синонімічну групу здійснюємо й на основі схожих синтагматичних зв'язків, а саме з лексемами *душа*, *серце*. Наприклад:

Блакить – *Образно. *В небі світлім – ні хмаринки. На душі моїй – блакить* (Шеремет, Дорога..., 1957, 11), (СУМ, т. I, с. 196).

Провесна – *Образно. *У мене на столику проліски стоять, у хаті рожеве світло, а в серці провесна...* (Леся Українка, т. V, 1956, с. 112), (СУМ, т. VIII, с. 129).

Особливістю образного вживання іменників є їх використання в обох понятійних сферах ("Природа" і "Людина") для позначення ознак за кольором. Формування синонімічних метафоричних назв простежуємо для називання кольору осіннього листя й трави, неба, заходу сонця, волосся та ін.

Наприклад, синонімічні зв'язки відображають лексеми *бакан*, *вохра*, (золоті) *дукати*, *жар* для позначення жовто-червоного, жовтогарячого кольору *осіннього листя й трави*:

Бакан, **вохра** – *Образно. *Осінь змережила землю мазками вохри, бакану й кадмію* (Тулуб, Людолови, т. II, 1957, 155), (СУМ, т. I, с. 91).

Золоті дукати – *Образно. *Тихо падають з дерев на землю золоті дукати* (Стельмах, Вел. рідня, 1951, 812), (СУМ, т. II, с. 433).

Жар – *Взорнула ліс волога мла, Згасила кленів жар...* (Первомайський, I, 1958, 54), (СУМ, т. II, с. 508).

Асоціативно-образні зв'язки, що лежать в основі таких метафор, ґрунтуються на подібності за кольором між зіставляваними поняттями. Лексеми *бакан* і *вохра* первинно у своїй семантичній структурі відображають зв'язок з фарбою: *бакан* – 1. Лакова фарба різних кольорів. 2. Яскраво-червона фарба (СУМ, т. I, с. 91); *вохра* – природна мінеральна фарба червоно-брунатного або жовтого кольору (СУМ, т. I, с. 746). Лексеми *дукати* й *жар* первинно позначають предмети, що мають жовтогарячий або червоногарячий колір.

Спільні предметно-поясильні зв'язки відображають лексеми *мороз* і *паморозь* у метафоричних контекстах на позначення *сивого волосся*:

Мороз – *Образно. *Зросли і Меандрові діти, і сам він пристарівсь: кучері чорні припали морозом, думки поорали колось прехороше обличчя* (Дніпрова Чайка, Тв., 1960, 165), (СУМ, т. IV, с. 804).

Паморозь – *Образно. *У батька Андрія Сергійовича зима людського віку лиш злегка припорошила скроні білою памороззю* (Волошин, Самоцвіти, 1952, 234), (СУМ, т. VI, с. 33).

Отже, метафоричне формування груп синонімічних лексичних одиниць слугує джерелом розвитку й збагачення системи образно-виражальних засобів української мови. Розглянуті приклади в більшості випадків засвідчують синонімію конкретно-

предметної лексики, що загалом не властиво для цієї частини мови. Одним із важливих критеріїв, що дає змогу поєднати образно вжиті лексеми в синонімічні групи, є синтагматичні зв'язки в контексті. Здебільшого це генітивні конструкції типу “образно вжитий іменник + Р.в. іменника (назви поняття, що метафоризується)”. Окрім цього, можливі й інші контекстуальні умови, зокрема наявність у різних контекстах спільної лексеми (чи кількох лексем), що вступає в метафоричні зв'язки з образно вжитим іменником і змінює його приналежність до певної понятійної сфери. Часто образно-метафоричне сприйняття реалії дійсності, зафіксоване текстами різних авторів, відображає схожі процеси зближення понять на основі тієї самої метафоричної моделі (наприклад, *хмари* – предмет з особливо вираженою формою; *небо* – предмет чи елемент ландшафту з відносно рівною поверхнею; *колір волосся* – природне явище та ін.). Подекуди такі синоніми відображають і національне світосприйняття.

Групи метафоричних синонімів завжди залишаються відкритими для поповнення. Окремий аспект цього явища відображено в праці Л. Кравець, у якій дослідниця представила динаміку метафори українського поетичного мовлення [6]. Дослідження в такому напрямку вважаємо перспективними, оскільки вони розкривають національну специфіку мови, засвідчують особливості світосприйняття українців.

Література

1. Апресян Ю. Д. Избранные труды / Ю. Д. Апресян. – М.: Языки русской культуры, 1995.
Т. I : Лексическая семантика (синонимические средства языка). – 1995. – 345 с.
2. Арутюнова Н. Д. Типы языковых значений / Н. Д. Арутюнова. – М.: Наука, 1988. – 338 с.
3. Вардзелашвили Ж. А. Языковая метафора как источник синонимии [Электронный ресурс] / Жанетта Вардзелашвили // Труды Тбилисского государственного педагогического университета им. С.-С. Орбелиани. – Тбилиси, 2000. – Т. VII. – С. 133–139. – Режим доступа:
<http://vjanetta.narod.ru/metaf.html>. – Назва з екрана.
4. Иванова А. И. Контекстуальная синонимия как проявление номинативного варьирования в тексте (на материале журнальных статей) : автореф. дисс. на соиск. учен. степ. канд. филол. наук : спец. 10.02.19 “Теория языка” / Иванова А. И. – Тверь, 2006. – 19 с.
5. Кіс Т. Формування метафоричної парадигми у процесі еволюції базової метафори / Тетяна Кіс // Мовознавство. – 2000. – № 4–5. – С. 52–60.
6. Кравець Л. Динаміка метафори в українській поезії ХХ ст. : монографія / Лариса Кравець. – К. : ВЦ “Академія”, 2012. – 416 с.
7. Некрасова Е. А. Метафора и ее окружение в контексте художественной речи / Е. Некрасова // Слово в русской советской поэзии : сб. ст. – М.: Наука, 1975. – С. 76–110.
8. Павлович Н. В. Словарь поэтических образов : На материале русской художественной литературы XVIII–XX веков : в 2 т. / Н. Павлович. – 2-е изд., стереотипное. – М.: Эдиториал УРСС, 2007.
Т. 1. – 2007. – 848 с.
9. Роль человеческого фактора в языке. Язык и картина мира. – М.: Наука, 1988. – 214 с.
10. Складаревская Г. Н. Языковая метафора как категория лексикологии (К вопросу о семантических границах языковой метафоры) / Г. Н. Складаревская // Языковые категории в лексикологии и синтаксисе : межвуз. сб. науч. тр. – Новосибирск : Изд-во Новосибир. ун-та, 1991. – С. 23–35.
11. Чубинський П. П. Мудрість віків (Укр. народознавство у творчій спадщині Павла Чубинського) : у 2 кн. / П. Чубинський. – К. : Мистецтво, 1995.
Кн. 1. – 1995. – 224 с.
12. Шевельов Ю. Нарис сучасної української літературної мови / Юрій Шевельов. – К. : Темпора, 2012. – 664 с.
13. Шмелёв Д. Н. Проблемы семантического анализа лексики / Д. Шмелёв. – М.: Наука, 1973. – 280 с.
14. Шумилова А. А. Синонимия как ментально-языковая категория (на материале лексической и словообразовательной синонимии русского языка) : автореф. дисс. на соиск. учен. степ. канд. филол. наук : спец. 10.02.01 “Русский язык” / Анастасия Анатольевна Шумилова. – Кемерово, 2009. – 25 с.